

ייעוד הקדשים וסוג הקדושה

עולם הקדשים כולל שני זוגות מושגים יסודיים: (1) קדשי מזבח וקדשי בדק הבית; (2) קדושת הגוף וקדושת דמים. כל אחד מהמושגים מנוגד לבן זוגו, אולם יש ללבן את היחס בין זוג אחד למשנהו. נראה כי בין זוגות המושגים קיימים קשרים ברורים אך גם חילוקים שונים; החילוק היסודי נוגע למהות המושגים. זוג המושגים הראשון קשור למטרת ההקדשה: קדשי מזבח הם חפצים המיועדים להקרבה, בעוד קדשי בדק הבית מיועדים לצורך מימון התחזוקה השוטפת של מבנה בית המקדש; זוג המושגים השני, לעומת זאת, קשור לאופי הקדושה החלה בעקבות ההקדשה: קדושת דמים חלה על שוויו הממוני של החפץ, בעוד קדושת הגוף חלה על החפץ עצמו.

לרוב קיימת התאמה בין שני הזוגות: קדשי מזבח המיועדים בגופם לקרבן יתקדשו מאליהם בקדושת הגוף, בעוד קדשי בדק הבית המיועדים לשימוש כלכלי בבית המקדש יתקדשו בקדושת דמים. אך קיימים גם מצבי ביניים: ניתן לדוגמה להקדיש מעות כדי לקנות בהן קרבן, וזהו מקרה של קדושת דמים למזבח. מקרה נוסף בו נדון בהמשך הוא בהמה שהוקדשה לקרבן ונפל בה מום – מה שקרוי בלשון הגמרא 'פסולי המוקדשין'.¹ כמו כן, נדון באפשרות להכיר בחלות קדושת הגוף בהקשר של קדשי בדק הבית.

1 מקרה נוסף הוא מנחה לפני קידוש בכלי שרת (משנה, מנחות פ"ב מ"א). נדון בעניין זה בהרחבה בעיון 'החלת קדושת הקרבן במנחות ובזבחים' (עמ' 231).

קדושת דמים למזבח וקדושת הגוף לבדק הבית

המשנה בבכורות (פ"ב מ"ב) מביאה מספר דינים הנוהגים בבעלי מומים שהוקדשו:

כל הקדשים שקדם מום קבוע להקדשן ונפדו -
 חייבים בבכורה ובמתנות, ויוצאין לחולין ליגזז ולהעבד, וולדן וחלבן מותר לאחר
 פדיון, והשוחטן בחוץ - פטור, ואין עושים תמורה, ואם מתו - יפדו.

דינים אלו הם תמונות הראי של הדינים הנוהגים מן התורה בקדשי מזבח, ואכן
 בהמות בעלות מום אינן יכולות ליקרב למזבח ואין להן קדושת הגוף. אמנם
 סוגיית הגמרא על משנה זו (יה) מדייקת בלשון המשנה, שלפני פדיון הבהמות
 חל עליהן חומר קדשי מזבח רגילים; כלומר: מדרבנן חלים דינים אלו גם על
 קדשים הקדושים בקדושת דמים בלבד, לפחות במקרים מסוימים. בתחילה
 העלתה הגמרא את הרעיון שחומרות אלו נוהגות בכל סוגי ההקדשות, כולל
 קדשי בדק הבית, אך לאחר מכן הגמרא מסתייגת מרעיון זה:

קדושת דמים למזבח הוא דמיחלפא בקדושת הגוף למזבח - גזרו בהו רבנן,
 אבל קדשי בדק הבית - לא.

עולה מכאן שישנם שני סוגים של קדשי מזבח: כאלו הקדושים בקדושת הגוף
 וכאלו הקדושים בקדושת דמים. קדושת הגוף למזבח חלה על כל דבר שיכול
 ליקרב על גבי המזבח, כמו בהמות ועופות תמימים, בעוד קדושת דמים למזבח
 משמשת לקניית קרבנות, וחלה על בהמות שיש בעיה להקריב אותן בעצמן.
 מהסוגיה עולה שדיניהם של שני סוגי קדשי המזבח שונים ברמה העקרונית
 - אלא שהושוו מדרבנן.

לגבי קדושת הגוף לבדק הבית הדברים פחות ברורים, ויש מקום להסתפק:
 לקדשי בדק הבית אין אותו מימד של 'יעוד' שקיים בקדשי מזבח. ייתכן
 שהמושג של קדושת הגוף שייך רק במקומות בהם גוף הדבר משמש למטרה
 מסוימת, אך כשאין ייעוד - אין הגוף קדוש, אלא דמיו בלבד.

הגמרא בחולין (קלט.) קושרת את מעמד הקרבן כקדשי מזבח עם היותו קדוש בקדושת הגוף, ואת מעמדו של חפץ כקדשי בדק הבית עם היותו קדוש דווקא בקדושת דמים:

כגון פירות שובכו, **דקדשי מזבח נינהו, דכיון דקדשי קדושת הגוף - לא פקעה קדושתיהו מינייהו.**

אבל במקדיש תרנגולתו **לבדק הבית, דלאו קדשי מזבח, דקדושת דמים בעלמא הוא כיון דמרדה - פקעה קדושתיהו.**

אמנם ייתכן ודברי הסוגיה נוגעים רק למקרה הספציפי הנידון בה - הקדשת תרנגולות, שאינן ראויות לשימוש ישיר בגופן - לא במזבח ולא בבדק הבית. כלומר: ייתכן וכל מה שניתן להוציא מהסוגיה הוא שיונים, הראויות בגופן למזבח והוקדשו כקרבן - קדושות בקדושת הגוף, בעוד תרנגולת, שגופה אינו משמש את ההקדש, יכולה להיות מוקדשת רק לבדק הבית בקדושת דמים בלבד. אך אין הסוגיה שוללת במפורש את אפשרות קיומם של חפצים שגם בהקדשתם לבדק הבית תחול עליהם קדושת הגוף.

גם במסכת זבחים (מה.) מקשרת הגמרא בין שני המושגים:

כי גמרה מעילה 'חט' 'חט' מתרומה - דומיא דתרומה, דקדישא קדושת הגוף. אבל **קדושת בדק הבית, דקדושת דמים - לא.**

וכן הגמרא במסכת מעילה (טו.) מניחה כדבר המובן מאליו שיש קשר בין זוגות המושגים הללו:

אחד קדשי מזבח ואחד קדשי בדק הבית - דהאי **קדושת הגוף והאי קדושת דמים.**

וכן הרמב"ם קובע בפשטות ובמפורש:²

שכל הקדש בדק הבית - קדושת דמים הוא.

2 הלכות ערכין פ"ה הי"ח.

על אף כי ניתן לומר שהגמרא והרמב"ם בעקבותיה מדברים על רוב המקרים, כאשר ייתכנו יוצאים מן הכלל הקדושים בקדושת הגוף לבדק הבית, מפשטות הדברים עולה שכל קדשי בדיק הבית קדושים אך ורק בקדושת דמים.

ראוי לבדק הבית

ייתכן שניתן למצוא מקרה בו קיימת קדושת הגוף בקדשי בדיק הבית, לאור המשנה במעילה (פ"ג מ"ז) הקובעת על מה חלים חיובי מעילה:

כל הראוי למזבח ולא לבדק הבית, לבדק הבית ולא למזבח, לא למזבח ולא לבדק הבית - מועלין בה [חייבים על הנאה ממנו].

המשנה אינה מבארת למה כוונתה בביטויים 'ראוי' ו'אינו ראוי'. רש"י על אתר מפרש:³

בור מלא מים - ראוי לבדק הבית לבנין, לעשות בו טיט, ולא למזבח; אשפה מליאה זבל - היא עצמה אינה ראויה, לא למזבח ולא לבדק הבית.

וכן משמע מהתוספתא למעילה (פ"א ה"ז), המפרטת מה נחשב כאינו ראוי לבדק הבית:

לא למזבח ולא לבדק הבית - אפילו חלב, ואפילו גבינה, ואפילו מוריים - מועלין בהן.

נראה מדברים אלו שקיים שוני בין מים, הראויים לטיט וניתן ליעדם לבניין, ובין עצמים אחרים שאינם ראויים לבניין כלל. אם כי למסקנה, גם בדברים שאינם ראויים כלל לשימוש בבית המקדש חלים דיני מעילה.

היה מקום להעלות על הדעת, שישנו שוני בין דברים ה'ראויים' לבדק הבית, שאולי תחול עליהם קדושת הגוף, ובין דברים שאינם 'ראויים', עליהם תחול

3 רבינו גרשום על אתר כתב דברים דומים.

רק קדושת דמים; למסקנה אין שוני מעשי בין שני סוגי ההקדשות, וניתן לפרש זאת בשתי דרכים:

1. עקרונית קיים שוני בין שני סוגי קדשי בדק הבית, אלא שלשוני זה אין השלכה על דיני מעילה.

2. אין שוני בסוג הקדושה החלה על ראוי לבדק הבית ועל שאינו ראוי לבדק הבית, ועל שניהם חלה רק קדושת דמים.

האפשרות הראשונה סבירה יותר, בשל שימוש המשנה במושגים 'ראוי' ו'אינו ראוי' בין בקדשי מזבח ובין בקדשי בדק הבית: בקדשי מזבח ודאי ישנו שוני בין הראוי למזבח – הקדוש בקדושת הגוף, ובין שאינו ראוי – הקדוש בקדושת דמים בלבד, ומשמע שאותו שוני קיים גם בקדשי בדק הבית.

אמנם בשיטה מקובצת בכבא בתרא מובא בשם הרא"ם הסבר אחר ביטויים 'ראוי' ו'אינו ראוי':⁴

לא למזבח ולא לבדק הבית: כגון אשפה מלאה זבל. שאף על פי שאפשר למוכרו לאותו זבל ולהוציא דמיו לבדק הבית – אפילו הכי, כיון שיש בו בזיון – גם לבדק הבית אינו ראוי, דהוה ליה כמחיר כלב, שיש בו בזיון.

כנראה הרא"ם סבור שגם בחומרי בניין הראויים בגופם לבניית המקדש אין קדושת הגוף, ולכן הוא מתקשה להבין מה השוני בין הראוי ובין שאינו ראוי לבדק הבית, שכן בכל אלו יש רק קדושת דמים – ומה החידוש במעילה באשפה על פני מעילה בטיט? לכן חידש הרא"ם שישנו איסור להקדיש אשפה, הנחשבת

4 בבא בתרא עט. ד"ה תנן התם. הרא"ם מרחיב כאן את איסור 'מחיר כלב' גם לקדשי בדק הבית – יעויין במחלוקת חכמים ורבי אליעזר ביחס לריקועים (עבודה זרה מו:); ובדברי המפרשים שם – רש"י (ד"ה ריקועים), המאירי (ד"ה אתנן), תוספות הרי"ד (ד"ה ואי) והרמב"ם (הלכות איסורי מזבח פ"ד ה"ח). אמנם הרמב"ם למד את האיסור ליהנות מגוף האתנן בבניין הבית מהמילים "לכל נדר" שבפסוק האוסר על אתנן – לימוד שאינו מופיע בגרסאות שלנו בעבודה זרה שם. בכל אופן, בנוסף להרחבת איסור 'מחיר כלב' לבדק הבית, הרא"ם מרחיב את האיסור ומחיל אותו על כל דבר מאוס.

לביזיון המקדש, וחידוש המשנה הוא שחרף איסור זה עדיין הקדושה חלה על האשפה ויש בה מעילה,⁵ כפי שאם הקדיש אדם אתגן זונה ומחיר כלב - חלה עליהם קדושת הגוף למרות האיסור שבכך.⁶

אבני היכל

מקרה אפשרי נוסף של קדושת הגוף בקדשי בדיק הבית עולה מהתוספתא למגילה (פ"ב ה"ז), הקובעת שלא ניתן לפדות אבנים ששימשו בבניין המקדש:

אבני היכל ועזרות שנפגמו ושנגממו - אין להן פדיון, וטעוניהן גניזה.

הרמב"ן מבאר שדין זה נובע מאופי קדושת הגוף שבאבנים:⁷

והלא דבר הראוי לגופו במוקדשין אינו נפדה, ובתוספתא דהאי פרקא תניא: אבני היכל ועזרות שנפגמו ושנגממו - אין להם פדיון.

אם הביטוי 'דבר הראוי לגופו במוקדשין' אינו ברור דיו, דברי הרמב"ן במקום אחר חדים וברורים:⁸

מדקא תני 'אין להם פדיון' שמע מינה - קדושת הגוף הן.

הרמב"ן שם מתעורר בעקבות דברי בעל המאור, הסבור כי בניגוד לכלי שרת, שאינם מתחללים במעילה כיוון שחלה עליהם קדושת הגוף⁹ - הרי שאבני מזבח והיכל מתחללות במעילה, ומשמע שלדעתו לא חלה עליהן קדושת הגוף.

5 לא ברור איך הרא"ם יפרש את התוספתא, האומרת שחלב וגבינה אינם ראויים לבדק הבית: לכאורה אין שום ביזיון בהקדשתם, רק חוסר תועלת.

6 רמב"ם, הלכות איסורי מזבח פ"ג ה"י.

7 מגילה כה: ד"ה לפי מה, וכן העלו שם הרשב"א (כו: ד"ה והקשה הרמב"ן) והריטב"א (כה: ד"ה והשתא בעו).

8 מלחמות ה', עבודה זרה כד. בדפי הרי"ף.

9 משנה, מעילה פ"ה מ"ג.

הרמב"ם פסק להלכה את דברי התוספתא.¹⁰ המשנה למלך שם כתב שמדובר באיסור צדדי לפדות את אבני המזבח, "דכיון דנשתמש בה גבוה - לאו אורח ארעא" שישתמש בהם הדיוט, אבל מבחינה עקרונית יש פדיון גם באבני ההיכל, לדעתו. סביר להניח כי לדבריו במידה ואדם יפדה אותן וישתמש בהן בפועל לא יתחייב במעילה. הקרן אורה הביא את דברי המשנה למלך ודחאם, והבין ברמב"ם שיש קדושת הגוף באבני מזבח, ולכן אין להן פדיון, וסביר שאינן מתחללות במעילה.¹¹ שמעתי ממו"ר הרא"ל כי הגר"מ סולובייצ'יק הבין אף הוא שהרמב"ם סבור כרמב"ן בניגוד לבעל המאור.

אמנם, תוספות סבורים כי אבנים שהוקדשו כדי לשקען בבניין - ניתן לפדותן, ולא חלה עליהן קדושת הגוף.¹² ניתן להבין את דברי תוספות הללו באחת משתי דרכים:

1. ייתכן ותוספות חלוקים על הרמב"ן, ולדעתם אין קדושת הגוף חלה על אבני הבניין, אלא קדושת דמים בלבד - וזו ניתנת לפדיון.

2. ייתכן ולדעתם יש לחלק בין אבני היכל ועזרות שנבנו כבר והן חלק מהמקדש בפועל, ובין אבנים שהוקדשו לכך בפה בלבד.

האפשרות השנייה טעונה הסבר: בזבחים קדושת הגוף חלה תיכף להקדשה בפה; מנחות וקטורת, לעומת זאת, טעונות קידוש בכלי,¹³ ואף קדושת הגוף של

10 הלכות בית הבחירה פ"א הט"ו.

11 קרן אורה, מנחות מב: ד"ה ודרך אגב; יעויין גם במקדש דוד (קדשים, סימן א' אות ו') שדן בתוספתא וברמב"ם.

12 בבא מציעא נה. ד"ה נדמייה.

13 משנה, מנחות פ"ב מ"א. נחלקו המפרשים בטעם השוני בין זבחים למנחות: יעויין בפירוש המיוחס לראב"ד (תמיד כה:), חידושי הגרי"ז על הרמב"ם, במכתבים שבסוף הספר (פא: מדפי הספר), שו"ת הרשב"א (חלק א' תשובה ל"א), מקדש דוד (קדשים, סימן ג' אות ח'), ורש"ש על מנחות (ק:). נרחיב את הדיבור בנושא בעיון 'החלת קדושת הקרבן במנחות וזבחים' (עמ' 231).

כלי שרת חלה רק בעקבות משיחתם או עבודה בהם.¹⁴ ייתכן ותוספות מודים לרמב"ן שבאבני ההיכל קיימת קדושת הגוף שלא ניתנת לפדיון, אלא שהם סבורים אלא שהם סבורים שקדושה זו חלה רק לאחר שימוש בבניין – רק לאחר שנבנו כחלק מבית המקדש – כקדושת מנחות. גם הרמב"ם דיבר רק על "אבני היכל ועזרות" – משמע: אבנים המשמשות בפועל בבניין ההיכל והעזרות, ולא הזכיר אבנים שהוקדשו לשם בנין המקדש.

תוספות התעוררו לעניין בעקבות סוגיית הגמרא שם, הלומדת מפסוק מפורש שאין חייבים תוספת חומש בפדיון חפץ ש"אין תחילתו הקדש". המושגים בגמרא הם 'תחילת הקדש' – חפץ שהוקדש בפני עצמו, 'אמצע הקדש' – חפץ שמוקדש תחת חפץ אחר, ו'סוף הקדש' – חפץ שמשמשים בו בפועל לצורך בדק הבית (לאחר הקדשתו, כמובן). המקרה בו עוסקת הדרשה מוגדר בדרך השלילה – ש"אין תחילתו הקדש", כך שמדובר ב'אמצע הקדש' או ב'סוף הקדש'. הגמרא מבררת את מעמדו של 'אמצע הקדש' – האם הדרשה התייחסה אליו ואין חיוב חומש, או שהדרשה התייחסה רק ל'סוף הקדש' אך באמצעו יש חיוב חומש בפדיון. על כך תוספות תמהים: כיצד ניתן להעמיד את הדרשה ב'סוף הקדש' המשמש בגופו בקודש, ובוודאי חלה עליו קדושת הגוף – קדושת הגוף אינה עשויה להיפדות, ולא ייתכן שפסוק העוסק בגדרי הפדיון יתייחס למקרה זה! לאור זאת, האפשרות היחידה היא להעמיד את הדרשה במקרה של 'אמצע הקדש' בו אין תוספת פדיון, ומדוע מתלבטת הגמרא בנוגע למקרה זה? ובלשונם:

ואם תאמר: אם כן – קרא למה לי? אי למעוטי סוף הקדש – הא אין חומש שייך בו, כיון שאין נפדה עוד!
 ויש לומר: כגון שלקח אבנים כדי לשקען בבנין, ונמלך עליהם לפדותם, ומקרי אפילו הכי סוף הקדש, כיון שמתחילה היה דעתו לשקען.
 אי נמי: כגון שנפל הבנין ורוצה לפדות האבנים.

14 יומא יב: ושבעות (טו).

תוספות מביאים שני מקרים שייטכן והפסוק עוסק בהם, גם אם אמצע הקדש שווה לתחילת הקדש לעניין תוספת חומש:

1. אבנים לאחר הקדשה אך לפני בניין ושימוש בפועל כחלק מהמקדש.

2. אבנים שנבנו כחלק מהמקדש לאחר נפילתו.

תירוצם הראשון של תוספות קצת בעייתי, שכן לא ברור מדוע אבנים שהקודשו בלא שימוש בפועל, מכונות 'סוף הקדש'. תוספות אינם מפרטים מה הבעיה בתירוץ השני, בגללה חשבו בתחילה על ההסבר הראשון.

ניתן להציע כי תוספות מתלבטים לגבי עמדת הרמב"ם והרמב"ן שקדושת הגוף חלה על אבני היכל ועזרות: לפי התירוץ הראשון, קיימת קדושת הגוף באבנים, אך קדושה זו חלה רק לאחר שיקוע האבנים בפועל בבניין – בהתאם להבנתנו כי הקדשה בפה אינה מחילה קדושת הגוף על מנחות, קטורת וכלי שרת, ולפי תוספות – אף על אבני הבניין. מתירוצם השני של תוספות, עולה בבירור כי ניתן לפדות את אבני הבניין גם לאחר הצבתם בבניין; הדבר מלמד כי קדושת הגוף אינה קיימת באבנים אלו. ייתכן שבגלל האפשרות שאכן קיימת קדושת הגוף באבנים – כשיטת התוספתא, הרמב"ם והרמב"ן – הציעו תוספות את התירוץ הראשון, למרות הדוחק הקיים בו.

מעניין לציין כי הריטב"א, שקיבל את עמדת הרמב"ן במגילה שיש קדושת הגוף באבני בניין, אכן מביא בחידושו לבבא מציעא (ד"ה הרי הוא) רק את תירוצם הראשון של תוספות.

פדיון וחילול קדושת הגוף

מסוגיות רבות עולה שקדושת הגוף אינה נפדית,¹⁵ אך אין לימוד מיוחד המלמד, דין זה. כנראה הגמרא לומדת זאת מסברה: בדבר שחלה עליו קדושת דמים,

15 מנחות קא.-,; שבועות יא:.

אלמנט השווי הממוני קיים, וטבעי שנוכל להמיר ולפדות אותו תמורת אותו שווי.¹⁶ אך בנוגע לדבר שהוא עצמו מיועד לשימוש בקודש ככלי שרת, או שמיועד, כביכול, להיות מתנה לקב"ה כקרבנות – מובן מאוד למה לא ניתן לפדות אותו: האלמנט הממוני אינו במוקד ההקדשה, ואין סיבה שנוכל לשלם תמורת החפץ כדי לפדותו.

כבר ידוע לנו כי בכוחו של מעשה מעילה לחלל הקדש, וממילא אין בחפץ איסורי או חיובי מעילה במקרה של מעשה מעילה נוסף, כיוון שהחפץ כבר יצא לחולין ואינו הקדש. זהו הכלל שטבעה המשנה במעילה (פ"ה מ"ג) ש"אין מועל אחר מועל במוקדשין".

מסברה היה ניתן להקביל בין שני העניינים הללו – ובמקום בו קדושת החפץ פוקעת בעקבות פדיון גם מעילה תחלל את קדושתו, בעוד במקום בו החפץ אינו נפדה גם מעילה לא תפקיע את קדושתו ממנו. כאשר הקדושה אינה מהותית לחפץ, אלא נובעת משוויו הממוני – ניתן להפקיע אותה באמצעים פשוטים יחסית, כמו פדיון ומעילה. אך אם הקדושה חלה על החפץ בעצם – סביר לומר שלא ניתן להפקיעה כלל. ואכן, באותה המשנה במעילה מובאת שיטת רבי, שלכאורה אומר כדברים הללו במפורש:

רבי אומר: כל דבר שאין לו פדיון - יש בו מועל אחר מועל.

אך מהמשנה עולה כי קיימת מחלוקת תנאים לגבי היקף המקרים הללו, בהם למרות מעשה המעילה הראשון נותר ההקדש על כנו, וגם מעשה מעילה נוסף מוביל לחיובי מעילה:

אין מועל אחר מועל במוקדשין אלא בהמה וכלי שרת בלבד.

לא ברור אם ההקבלה שהצענו עדיין תקפה לפי שיטה זו, או שמא עולה כאן יסוד שונה לחלוטין להסבר דין מועל אחר מועל, ונדון בדברים להלן.

16 ייתכן ובדיעבד נוכל לפדות בכל סכום שווה פרוטה - "הקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה - מחולל" (קידושין יא:).

הגמרא מביאה ברייתא נוספת ובה שתי דעות תנאים, שאחת מהן מזוהה עם תנא קמא במשנה, והשניה היא דעה חדשה:¹⁷

מני מתניתין? רבי נחמיה היא, דתניא: אין מועל אחר מועל אלא בבהמה בלבד. רבי נחמיה אומר: בהמה וכלי שרת. מאי טעמא דתנא קמא? קסבר: בענינא דבהמה כתיב, דכתיב 'באיל האשם'. ורבי נחמיה אמר לך: קל וחומר - אם אחרים מביא לקדשתן, הוא עצמו לא כל שכן?

תנא קמא בברייתא סובר שקיימת מעילה שניה רק בבהמה, ולא בכלי שרת. ניתן להסביר את עמדתו באחת משתי דרכים:

1. 'יש מועל אחר מועל' הוא דין מיוחד בקרבן, ולמרות שעל כלי שרת חלה קדושת הגוף - מעילה מחללת אותם.

2. אין בכלי שרת קדושת הגוף, וממילא הם מתחללים כבר במעילה הראשונה בהם.

האפשרות השניה נסתרת מהמשנה במנחות (פ"ב מ"א) האומרת שאין פדיון בכלי שרת. אולי ניתן לומר שאותה משנה היא לשיטת רבי נחמיה, אבל זהו דוחק. לכן נניח שמוסכם על הכל כי על כלי שרת חלה קדושת הגוף ולא ניתן לפדותם בשל כך, והמחלוקת היא לגבי חילול במעילה - לפי רבי נחמיה דין פדיון כדין חילול, ואילו לפי תנא קמא יש לחלק ביניהם: כלי שרת אינם נפדים, אך מתחללים במעילה. הפער בין פדיון לחילול בא לידי ביטוי בכך שהגמרא כאן מציינת מקור מהפסוקים לשיטת תנא קמא בחילול, כלומר: העובדה שקדושת הגוף אינה נפדית היא דין המובן מצד הסברה ואינו זקוק למקור, אך לולא גזירת הכתוב של "באיל האשם" היה מקום לומר שמעילה מחללת גם דברים הקדושים בקדושת קרבן. בנוגע לכלי שרת, תנא קמא סבור אף למסקנה שקדושת הגוף לכדה אינה מספיקה כדי למנוע חילול על ידי מעילה, ורק שם

17 מעילה יט:.

קרבן מחיל על החפץ את דין 'אין מועל אחר מועל'.

יש מקום לדון בדברי רבי נחמיה, המוסיף כלי שרת לדברים שאין בהם מעילה אחר מעילה. מבחינה עקרונית גם את שיטת רבי נחמיה ניתן להבין באחת משתי דרכים:

1. לדעתו קדושת הגוף מספיקה כדי למנוע חילול על ידי מעילה: כמו שקדושת הגוף לא ניתנת לפדיון, כך היא גם אינה מתחללת על ידי מעילה, וכדברי רבי במשנה: "כל דבר שאין לו פדיון - יש בו מועל אחר מועל".

2. עקרונית רבי נחמיה מסכים שרק קדושת קרבן מונעת חילול במעילה, אלא שהוא סבור שקדושת כלי שרת דומה לקדושת קרבן. לא כל חפץ המיועד לשימוש במקדש חסין מפני החילול שבפעולת המעילה, אלא רק חפץ המוגדר כמתנה ומשאת לקב"ה, כאשר כלי שרת עונים לדרישה זו לפי רבי נחמיה.

פשטות לשון הגמרא אינה נותנת מקום רב להתלבט בנושא:

ורבי נחמיה אמר לך: קל וחומר - אם אחרים מביא לקדושתן, הוא עצמו לא כל שכן?

הגמרא בפירוש מסבירה את עמדת רבי נחמיה על יסוד קדושת הקרבן; כלי השרת אחראים לה - ולכן כנראה גם עליהם חלה קדושה זו.

גם דעת רבי במשנה האומר: "כל דבר שאין לו פדיון - יש בו מועל אחר מועל" נתונה במחלוקת אמוראים. לא ברור האם בא רבי לרבות מקרים נוספים בהם תהיה מעילה, או שמא למעט - בזה נחלקו האמוראים, כפי שנראה להלן. כמו כן, עלינו לעמוד על השיטה החולקת וטוענת שמעילה קיימת ב"בהמה וכלי שרת בלבד"; יש לדון היא דוחה לחלוטין את הכלל של רבי, או רק חולקת על יישומו בעוד אין מחלוקת בנוגע לעיקרון? לאחר ניתוח וליבון הדברים נוכל לקבוע אם דין 'אין מועל אחר מועל' תלוי בקדושת הגוף כפדיון, או ששם קרבן' הוא שמשמש תפקיד מרכזי בהגדרתו.

מעילה בעצים

בהמשך הגמרא רבא מנסה לזהות את נקודת המחלוקת בין תנא קמא לרבי נחמיה:

אמר רבא: איכא בינייהו עצים,
דתנו רבנן: האומר 'הרי עלי עצים' - לא יפחות משני גזירין.
רבי אומר: עצים - קרבן הן, וטעונין מלח, וטעונין תנופה.

רבי וחכמים נחלקו בנוגע למעמדם של עצים - בעוד רבי סבר שעצים מוגדרים כקרבן, חכמים טענו כי עצים אינם קרבן אלא נדר בעלמא. ממילא, לפי חכמים אין בעצים מועל אחר מועל, והינם מתחללים במעילה הראשונה. אמנם ברור שעל העצים חלה קדושת הגוף, ומפורש במשנה במנחות (פי"ב מ"א) שאין פדיון בעצים.¹⁸ אם כן, עולה כי לפי רבא, חכמים קובעים את החילול במעילה לא דרך קדושת הגוף ויכולת הפדיון, אלא דין 'מועל אחר מועל' נקבע לפי חלות שם קרבן על החפץ; על אף שקדושת הגוף חלה על עצים, מעילה גורמת לחילולה.

יש לעיין במה נחלק רבי: ייתכן שהוא מודה לעיקרון לפיו 'שם קרבן' הוא הפרמטר הקובע לדין 'מועל אחר מועל', אלא שלדעתו יש לעצים שם קרבן; אך אפשר והוא חולק עקרונית וסובר כי הפרמטר הוא שונה - הנקודה הקובעת לדין מועל אחר מועל היא קדושת הגוף ושליטת יכולת הפדיון שבעקבותיה. מדברי רבי במשנה ("כל דבר שאין לו פדיון") משמע שפדיון וקדושת הגוף הם הקובעים - כך שמדובר במחלוקת עקרונית; אבל ניתן להבין שהם חשובים כסימן לקדושת קרבן, ולא כסיבה עצמאית לכך שיש בעצים מועל אחר מועל - ומדובר במחלוקת נקודתית בנוגע למעמד העצים.

עד כה יצאנו מהנחת יסוד שעל העצים חלה קדושת הגוף, אך תוספות במנחות

18 מחלוקת רבי וחכמים בעצים היא, אם מאפיינים שונים של קרבן כתנופה ומלח (ובהמשך הגמרא מובאת גם קמיצה כנפקא מינה), באים לידי ביטוי גם בעצים, אבל על כל פנים ברור שלבסוף העצים נשרפים על המזבח, וחלה עליהם קדושת הגוף.

חלוקים על הנחה זו, וסבורים שחלה על העצים קדושת דמים בלבד לפי חכמים החולקים על רבי.¹⁹ טענה זו מובילה לקשיים רבים בסוגיות, ותוספות עצמם נדחקים לפרש שדין חיבת הקודש (הכשר קבלת טומאה גם ללא ביאת מים) שייך בעצים רק לפי רבי.²⁰ הקושי קיים בסוגיות נוספות, כמו הסוגיה במנחות (קא.) המניחה שעצים אינם נפדים, כפי שנפסק להלכה ברמב"ם.²¹ סוגיה נוספת במנחות (פה:) מסתפקת אם המקדיש עצים שהתליעו עובר על איסור הקדשת בעל מום, והדבר אינו מובן לשיטת תוספות: במידה ועל העצים חלה קדושת דמים בלבד, קשה לקבל שיהיה לגביהם איסור הקדשת בעל מום! יהיה זה דוחק גדול לפרש שכל הסוגיות הללו הינן רק לשיטת רבי שעצים הם קרבן.

כדי לתמוך בטענתנו כי גם לפי חכמים חלה על העצים קדושת הגוף, יש להדגיש כי קיימים מקרים נוספים בהם חלה קדושת הגוף על החפץ והוא אינו נפדה, למרות שאינו נחשב לקרבן, למשל: מי כיוור²² ושמן המשחה,²³ וייתכן שאף שמן המאור למנורה.²⁴

-
- 19 תוספות מנחות, כא. ד"ה יצאו; יעויין גם בדיונו של המקדש דוד (קדשים, סימן י"א אות ג') בנושא.
- 20 יעויין בקרן אורה על מנחות כא. (ד"ה גמרא יצאו).
- 21 הלכות איסורי מזבח פ"ו ה"ה, והלכות ערכין פ"ה ה"ט.
- 22 בזבחים (כ.) עולה כי מי כיוור נפסלים בלינה וטעונים קידוש כלי.
- 23 המשך חכמה כתב בביאורו לפסוק "ויעש את שמן המשחה קדש ואת קטורת הסמים טהור" (שמות ל"ז, כט) כי בניגוד לקטורת, עליה חלה קדושת דמים בלבד עד הנחתה במכתשת (יעויין בשבועות יא.), הרי שעל שמן המשחה חלה קדושת הגוף כבר מרגע הקדשתו.
- 24 הרחבנו את היריעה על כך בעיון 'מנורה ושולחן' (עמ' 78), וכן בנספח לעיון 'קידוש בכלי שרת' (עמ' 271).

קדושת קרבן הניתנת להיפדות

פרה אדומה

בניגוד למקרים שהבאנו, בהם קיימת קדושת הגוף ולא ניתן לפדותם למרות שלא מדובר בקרבנות, קיימים מקרים בהם ניתן לפדות בעלי חיים שמסתבר כי להם שם קרבן.

הגמרא במנחות (נא:) מביאה את דברי הספרי, הלומד שישנה מעילה בפרה אדומה מגזירת הכתוב המיוחדת שפרה "חטאת היא". תוספות שם (ד"ה חטאת) תמהים על הצורך בלימוד מיוחד – הרי גם בקדשי בדיק הבית יש מעילה, ומדוע יש להדגיש שבכך דומה פרה לקדשי מזבח?²⁵ תירוצם משווה בין פרה לקדשי מזבח באופן מוחלט:

יש לומר, דאיצטרך למועל אחר מועל – דאינו אלא בבהמה וכלי שרת בלבד.

הקרבן אורה ואחרונים נוספים על אתר תקפו את דברי תוספות, שכן מפורש בגמרא שפרה נפדית!²⁶ הקרבן אורה טען בלהט, כי דין מועל אחר מועל תלוי באי היכולת לפדות את החפץ, כפי שעולה מדברי רבי במשנתנו – ממילא ברור לדעתו שפרה מתחללת במעילה הראשונה, ואין בה מועל אחר מועל.

תוספות כנראה סבורים שדין מועל אחר מועל תלוי בשם קרבן, ולא באפשרות

25 רבו הדעות והתירוצים לקושייה זו, וציינתי כמה מהם, על הבעיות הכרוכות בהם, בספרי 'מנחה טהורה', (עמ' 241-240). ניתן להציע שני תירוצים אחרים מתירוצם של תוספות: (1) יש הוה אמינא שכיוון שאפר פרה משמש לטיהור טמאים, הטהרה נחשבת כהיתר להנאת אדם, וממילא לא תהיה בו מעילה, כבגדי כהונה ואבני ירושלים המשמשות לאדם. לכן באה גזירת הכתוב לומר שיש מעילה באפר; (2) אילו לא היה פסוק המשווה פרה אדומה לחטאת, היה מקום לחשוב שפרה תהיה כעגלה ערופה, שלפי רוב הדעות אין בה מעילה – כיוון שעבודתה נעשית בחוץ, ייתכן וגם קדושתה ברמה נחותה יותר מקדשי בדיק הבית רגילים (הרחבתי את הדיבור על המתח בהגדרת קדושתה של חטאת בספרי הנ"ל, עמ' 251-236). אחרי הלימוד מחטאת, גם המאפיינים החוץ-מקדשיים אינם נתפסים כחולין גמורים, אלא משקפים את אופן השימוש בפרה כקדשי בדיק הבית.

26 קרבן אורה, שם ד"ה שם תוספות; פרה נפדית – מנחות קא:.

לפדות את החפץ. זהו מצב הפוך מהמקרים דלעיל: בעצים, מי כיוור, כלי שרת ואבני עזרות יש קדושת הגוף (לפחות לחלק מן הדעות) ואין אפשרות לפדותם, וזאת מבלי שיחול עליהם שם קרבן. בפרה אדומה, לעומת זאת, יש שם קרבן, ולמרות זאת קיימת האפשרות לפדות אותה.²⁷

יש מקום לתלות את שני סוגי הנפקא מינות הללו זה בזה, כלומר: אם בפרה יש מועל אחר מועל הדבר מהווה סימן ששם קרבן הוא הקובע לדין זה, ובעצים אין מועל אחר מועל; ואם בעצים יש מועל אחר מועל הרי שיש לנו סימן כי היכולת להיפדות היא הקובעת לדין זה, ובפרה אין מועל אחר מועל. אך בהחלט ניתן לטעון שקיימות שתי דרישות כדי שתהיה מעילה שניה: גם שם קרבן וגם שאין אפשרות לפדות, וכך גם בעצים ובמי כיוור מצד אחד וגם בפרה מצד שני – מעילה תחלל, ולא יהיה בהם מועל אחר מועל.

פסולי המוקדשין

מקרה נוסף בו קיימת קדושת קרבן אך זו ניתנת להיפדות, הוא קרבן שהוקדש ואחר כך נפל בו מום. קרבן זה עומד במוקד מחלוקת רבי וחכמים לפי ההסבר השני בגמרא, אך לפני שנברר את מעמדו ודיניו בנוגע למעילה, נוכיח כי אכן בפסולי המוקדשין קיימת קדושת קרבן. ר' אלחנן וסרמן הביא לכך את ראייתו הפשוטה של הגר"ח מהמשנה בתמורה:²⁸

ממירין... מן התמימים על בעלי מומין ומבעלי מומין על התמימים, שנאמר 'לא יחליפנו ולא ימיר אותו - טוב ברע או רע בטוב': איזהו טוב ברע? בעלי מומין שקדם הקדישן את מומם.

27 האפשרות של קיום שם קרבן בפרה לוטה בערפל, והדינים הקשורים לכך סותרים. הרחבתי את הדיבור על סבך זה בפרק הנוכח ב'מנחה טהורה'. לפחות לגבי מעילה יש להבין שיש לפרה שם קרבן, וזהו תוקף הלימוד בספרי שמועלין בה רק מכח הדרשה המפורשת שפרה "חטאת היא".

28 משנה, תמורה פ"א מ"ב; דברי גר"ח מובאים בקובץ הערות (סימן נ"ד אות ד'), וכן שמעתי בעל פה ממו"ר הרא"ל בשם בנו של ר' חיים, הרב משה סלובייצ'יק.

תמורה קיימת רק בקרבנות; מהעובדה שניתן לעשות תמורה בפסולי המוקדשין – על אף שגם תמורה מעין זו אסורה, כמובן – מוכח שיש בהם קדושת קרבן.

הוכחה נוספת ניתן להביא מהגמרא בבכורות (טו:), האומרת שוולד פסולי המוקדשין קדוש אף הוא בקדושת קרבן – לדעה אחת הוא קרב למזבח, ולדעה האחרת רועה עד שיסתאב ויימכר ויביאו בדמיו קרבן. בין כך ובין כך, יוצא שפסולי המוקדשין קדושים בקדושת קרבן.

על פניו יוצא שבפסולי המוקדשין קיים מצב דומה לפרה אדומה:²⁹ מדובר בבהמה עם קדושת קרבן ועם אפשרות של פדיון, ולכן דינם אמור להיות דומה גם ביחס למעילה.³⁰ אבל לעומת פרה אדומה, בה המעילה החוזרת נתונה במחלוקת הקרן אורה ותוספות, כפי שראינו, הרי שבנוגע לפסולי המוקדשין מפורש בסוגיה במעילה (טו:) שמעילה מחללת אותם, ואין בהם מועל אחר מועל. במבט ראשון, עובדה זו תומכת בגישת הקרן אורה, שפרה אדומה מתחללת במעילה ראשונה – משום שדין 'מועל אחר מועל' תלוי בפדיון ולא בשם קרבן. אבל לפני שנקבע מסמרות בדבר, עלינו להעמיק יותר בסוגיה זו.

מעילה בפסולי המוקדשין

ההסבר הראשון בגמרא המובא בשם רבא, טען כי רבי בא לרבות מקרה נוסף בו קיימת מעילה שניה – עצים. בעוד חכמים סבורים שעצים אינם קרבן ולכן מעילה ראשונה מחללת אותם, רבי טען כי עצים הינם קרבן – כך שהמעילה הראשונה אינה מחללת אותם ויש בהם מועל אחר מועל.

29 "אין עושין תמורה בפרה אדומה" (תמורה כ.), ועל כן ההשוואה בין פסולי המוקדשין לפרה אינה מושלמת.

30 אמנם יש מקום לחלק בין המקרים: בפרה אדומה קיים אמנם ייעוד של קרבן, אך כיוון שקדושתה היא קדושת דמים ניתן לפדותה, בעוד שפסולי המוקדשין אינם מיועדים לקרבן בשל המום, והמום שיוצר פגיעה בעיקר קדושתם מאפשר את פדיונם – על אף שמדובר בקדושת הגוף. למרות זאת, יש דמיון רב בין המקרים.

יוצא מכך שהכלל שרבי טבע במשנה מתפרש לחומרא, ומרבה עצים לדין 'מועל אחר מועל'; אולם באותה סוגיה מובא הסבר אחר למחלוקת בשם רב פפא, המעמיד את דברי רבי לקולא וממקד את המחלוקת במקרה אחר – מעילה בפסולי המוקדשין:

רב פפא אמר: קדשי מזבח תמימין ונעשו בעלי מומין ועבר ושחטן איכא בינייהו.

והתניא [רש"י: בניחותא] קדשי מזבח תמימין ונעשו בעלי מומין ועבר ושחטן - רבי אומר: יקברו, וחכמים אומרים: יפדו.

למרות ההבדל הקוטבי בין שני ההסברים, יש להדגיש כי לפי שניהם מחלוקת רבי וחכמים אינה נובעת מהבנות שונות ביחס למעילה, אלא בנוגע להגדרתם של מקרים מסוימים. רבא סבר שהם נחלקו בנוגע למעמד עצים כקרבן, ואילו רב פפא סבר שמחלוקתם עוסקת במעמד פסולי המוקדשין במקרה שנשחטו ללא פדיון קודם. לדבריו, כולם מודים שיכולת הפדיון היא הפרמטר העיקרי; כאשר אפשרות פדיון קיימת – המעילה מחללת ואין מועל אחר מועל, וכאשר אין אפשרות כזו – המעילה אינה מחללת ויש מועל אחר מועל. רבי וחכמים נחלקו בשאלה נקודתית – אם יש פדיון בפסולי המוקדשין שמתו; כתוצאה מכך, נחלקו אף בשאלה אם יש בהם מועל אחר מועל.

אבל עמדה זו קשה: לכאורה יכולת הפדיון אינה עומדת כשלעצמה, אלא משמשת כסימן למעמדו הכללי של החפץ. על אף שרבי קבע: "כל דבר שאין לו פדיון – יש בו מועל אחר מועל", נראה שחוסר יכולת הפדיון אינו גורר בהכרח אפשרות למעילה שניה, אלא משקף את רמת הקדושה של החפץ שאינה מאפשרת פדיון, וממילא גם מעילה לא תחלל אותו. בנוגע לפסולי המוקדשין לא ניתן לומר זאת; חוסר היכולת לפדות בהמת פסולי המוקדשין שמתה נובע מבעיה צדדית וטכנית – כדי לפדות בהמה נדרש תהליך של העמדה והערכה, ובהמה מתה אינה ניתנת להעמדה ולהערכה, ולא ניתן ללמוד מיכולת הפדיון על קדושת החפצא במקרה של פסולי המוקדשין. אם כן, למה עיכוב טכני במעשה הפדיון משפיע על החילול שבמעשה המעילה?

מלבד המשותף והשונה בין שני ההסברים בגמרא, יש לשים לב למחלוקת מהותית ביניהם בנוגע לגורם המרכזי בדין 'מועל אחר מועל'. ההסבר השני מניח כי אפשרות הפדיון עומדת במרכז דין מועל אחר מועל, בניגוד למסקנתנו בהסבר הראשון, שהנקודה הקריטית המגדירה את דין מועל אחר מועל היא שם קרבן החל על החפץ בו מועלים.

מרכזיותה של יכולת הפדיון לגבי חילול במעילה – בהתאם להסבר השני של המחלוקת – מודגשת בדברי הרמב"ם:³¹

בהמת קדשי הקדשים שנפל בה מום - הואיל והיא עומדת לפדיון, הרי הוא כקדשי בדק הבית שהיא קדושת דמים; ואם נתנה לחבירו, וחבירו לחבירו - הראשון בלבד מעל.

לפי הרמב"ם, הסיבה לכך שפסולי המוקדשין – אפילו פסולי קדשי קדשים – מתחללים, היא שהם עומדים לפדיון. משמע שזהו מוקד דין מועל אחר מועל – יכולת הפדיון משקפת את רמת הקדושה של החפץ, ולכן מעילה אינה מחללת את פסולי המוקדשין שמתו משום שאינם עומדים לפדיון.

ר' אלחנן וסרמן מביא בשם הגר"ח הבנה מחודשת, השוללת את הבנתנו בנוגע ליחס בין יכולת הפדיון לקדושת הגוף. לדבריו, יכולת הפדיון מגדירה את קדושת הגוף, ולא רק משקפת אותה:³²

באמת קדשי מזבח שהוממו - עדיין קדושת הגוף עליהן, שהרי עושין תמורה גם לאחר שהוממו, וקדושת דמים אינו עושה תמורה.
אלא, דהא די ש להן פדיון - מפקיע קדושת הגוף שבהן, אבל ההפקעה אינה עולמית, אלא כל שעתא ושעתא שאפשר להיות בהן פדיון - אז אין עליהן קדושת הגוף. ואם שעה חדא לא יהא אפשר להיות להן פדיון, מאיזה טעם

31 הלכות מעילה פ"ו ה"א.

32 קובץ הערות נ"ד אותיות ד'-ה'.

שיהיה - אז נשארו בקדושת הגוף שבהן, ומשום הכי עושין תמורה, כיון שמצד עצמן יש בהן קדושת הגוף.

לפי ר' חיים יוצא, שעל אף שקדושת הגוף עומדת במרכז, האפשרות לפדיון הבהמה משפיעה על אופי הקדושה שחלה עליה: כל עוד יש אפשרות של פדיון, חלה על הבהמה רק קדושת דמים. ברגע שהופקעה היכולת לפדות את הבהמה - קדושת הגוף חוזרת. נראה שסברה זו מבוססת על ההבנה, שקיים הבדל מהותי בין קדושת הגוף לקדושת דמים: קדושת הגוף אחוזה מהותית בגוף החפץ, ואילו קדושת דמים חלה עליו חיצונית. לא ניתן לדבר על קדושת הגוף במובן המלא, כאשר זו ניתנת להיפדות; יכולת הפדיון פוגעת בקדושת הגוף שחלה על הקרבן, ומחשיבה אותה כקדושת דמים. כאשר האפשרות לפדות את החפץ מתבטלת - חוזרת לחול עליו הקדושה במעמדה המקורי. יכולת הפדיון אכן מעידה על רמת קדושת החפץ על פי הבנה זו, וקדושת הגוף היא שמשפיעה על החילול במעילה. ממילא אם קיימת מחלוקת לגבי יכולת הפדיון בפסולי המוקדשין שמתו - היא בהכרח תגרור אחריה מחלוקת גם על חילולם במעילה ראשונה.

הצעתו של ר' חיים ביחס לפסולי המוקדשין שאפשרות הפדיון שלהם בטלה מסתברת ביותר, שהרי הסוגיה אכן קובעת שמעילה אינה מחללת פסולי המוקדשין שלא ניתן לפדותם, ויש בהם מועל אחר מועל. אבל נשאלת השאלה מהו מעמדם ההלכתי של פסולי המוקדשין הניתנים לפדיון: מדברי ר' חיים משמע שחלה עליהם קדושת דמים בלבד (מסיבה צדדית - חידושה של התורה שפסולי המוקדשין נפדים), אבל גם הוא חייב להודות שיש איסור תמורה בפסולי המוקדשין - וזהו מאפיין ברור של קדושת הגוף!

ניתן להציע שיכולת הפדיון אינה מפקיעה לחלוטין את קדושת הגוף. כאשר קיימת אפשרות של פדיון, קדושת הגוף נפגעת ואחזתה בחפץ אינה מלאה - אך עדיין סוג הקדושה של החפץ הינו קדושת הגוף ולא קדושת דמים; רמת הקדושה נפגעה אך סוג הקדושה לא השתנה. לעניין תמורה מתייחסים לסוג הקדושה הקיים באותו רגע, והוא - קדושת הגוף, אם כי בשל הקשר הרופף לחפץ, מעילה מחללת ומפקיעה את הקדושה לחלוטין. מבחינה זו קדושת פסולי

המוקדשין מקבילה לקדושת דמים, ומתחללת גם במעילה. אמנם נראה כי ההגדרה המדויקת של אותה 'קדושת גוף נחותה' עדיין לוטה בערפל – לכאורה, אחיזת הקדושה בחפץ עצמו הינה מהותית לקדושת הגוף, ומה משמעותה של קדושת הגוף ללא מרכיב זה? והדבר צריך תלמוד.

בכל אופן, הרעיון שמעלה ר' חיים לגבי קדושת הגוף ניתן ליישום גם ביחס לקדושת הקרבן של הבהמה: מרגע שנשחטו פסולי המוקדשין – חוזר לחול עליהם שם קרבן, שכן לא ניתן יותר לפדותם, ויש בהם מועל אחר מועל. תירוצו של ר' חיים מנטרל את מרכזיות הפדיון כשלעצמו בהבנת דין מועל אחר מועל, ומאפשר לנו לחזור אל ההבנה הקודמת, שהדין תלוי בשם הקרבן החל על החפץ – גם לפי הסברו של רב פפא למחלוקת רבי וחכמים.

בגדי כהונה

הגמרא בקידושין (נד.) מביאה מחלוקת תנאים אם מועלים בבגדי כהונה. המחלוקת נעה סביב השאלה אם מפני שניתנו הבגדים ליהנות מהם בשעת לבישתם – הרי שההנאה מהם אינה סטייה חמורה וחילול הקודש, או שמא עלינו להתייחס אליהם כשאר חפצי הקדש – בהם יש מעילה. עולה מהסוגיה שרבי יהודה, הסבור שיש מעילה בבגדי כהונה, סבור גם שהבגדים מתחללים במעילה בהם. הראשונים התקשו להבין למה הבגדים מתחללים – הרי חלה עליהם קדושת הגוף!³³ וכך תירץ הרמב"ן:³⁴

ונראה דאין כתנות כהונה קדשי הגוף ככלי שרת - שאין אלא מכשירי עבודה, ואין משתמשין בגופן.

הדרך המקובלת להבין את דברי הרמב"ן היא שעל בגדי כהונה חלה רק קדושת דמים, ומשמעות דברי הרמב"ן ש"אין כתנות כהונה קדשי הגוף" היא שלא

33 יעויין בתוספות שם (ד"ה בכתנות), שנדחק לפרש שמדובר בבגדי כהונה לפני חינוכם לעבודה.

34 קידושין נד. ד"ה ה"ג.

חלה עליהם קדושת הגוף כלל, וממילא הם גם ניתנים לפדיון. אך אם נקבל את הגישה שפיתחנו, נוכל לומר שקיימות שלוש רמות של קדושה:

1. קדושת קרבן.

2. קדושת הגוף שאיננה קדושת קרבן.

3. קדושת דמים.

לגבי פדיון – רק הרמה התחתונה, קדושת דמים – נפדית; אבל בכוחו של מעשה מעילה לחלל גם דברים שיש בהם קדושת הגוף, למרות שהם אינם נפדים. הרמב"ן מחדש, שלמרות שעל בגדי כהונה חלה קדושת הגוף – הקל וחומר של רבי נחמיה לגבי כלי שרת אינו שייך בהם, וממילא אין בהם מועל אחר מועל.³⁵ דברי הרמב"ן על כך ש"אין כתנות כהונה קדשי הגוף" נמשכים אחר סוף דבריו – "ככלי שרת": חלה עליהם קדושת הגוף, אלא שאינה כקדושת כלי שרת, שהיא קדושת קרבן.

אמנם מדברי הרמב"ן במקום אחר לא משמע כך:³⁶

דאבני מזבח נמי לא נפקי לחולין, דקדושת הגוף ניהו ותנן 'כל שאין לו פדיון - יש בו מועל אחר מועל', ואין לך כלי שרת גדול מאבני מזבח... אבני היכל ועזרות שנפגמו ושנגמרו - אין להן פדיון וטעונין גניזה. מדקא תני 'אין להם פדיון' - שמא מינה קדושת הגוף הן, וכל שכן אבני מזבח דהיינו כלי שרת ממש.

הרמב"ן מצטט את דברי רבי במשנתנו, שכל שאין לו פדיון – יש בו 'מועל אחר מועל'. הוא אינו מזכיר שרבי נחמיה, תנא קמא במשנה, חולק על רבי והלכה כמותו. לדעת הרמב"ן ניתן ללמוד מכלי שרת לכל חפץ עליו חלה קדושת הגוף, שהיא הגורם לכך שבכלי שרת אין מועל אחר מועל. לאבני מזבח ולאבני בניין

35 כך הבין גם הפני יהושע על אתר (ד"ה תוספות בד"ה בכתנות) בדברי הריטב"א שמביא את תירוצו של הרמב"ן.

36 מלחמות ה', עבודה זרה כד. בדפי הרי"ף.

ודאי אין קדושת קרבן – ובכל זאת מסיק הרמב"ן שהמעילה בהן אינה מחללת אותן; לכאורה היה אמור להיות דין דומה ביחס לבגדי כהונה אם הם ככלי שרת! קשה להבין איך הרמב"ן הסביר את הקל וחומר שהגמרא מייחסת לרבי נחמיה, המלמד על קדושתם של כלי שרת כבעלי קדושת קרבן, אך בפשטות אינו מתאים לאבני ההיכל; כנראה הוא הבין בצורה כלשהי שהכלל שטבע רבי מוסכם עקרונית גם על רבי נחמיה, והמחלוקת היא רק לגבי היישום שלו במקרה מסוים, ולכן ניתן להשתמש בכלל זה אף להלכה.

סיכום

עולם ההקדשות מתחלק בחלוקה אחת לקדשי מזבח וקדשי בדק הבית, ובאופן אחר לקדושת הגוף וקדושת דמים. החלוקה הראשונה קשורה לייעוד ואופן השימוש של החפץ, בעוד החלוקה השנייה עוסקת במעמדו העצמי של החפץ. המושגים הראשונים קשורים למטרה שעומדת לנגד עיניו של המקדיש – נתינת מתנה ומשאת לה' או חיזוק בדק הבית, בעוד המושגים השניים נובעים מהמערכת המשפטית-הלכתית של עולם ההקדש המבחינה בין נכסים המיועדים למימוש בפועל או רכש כלכלי גרידא. באופן טבעי, לרוב תהיה הקבלה בין שתי החלוקות: נתינת מתנה לה' תלויה בכך שההקדש יממש את בעלותו על החפץ בפועל, בעוד חיזוק בדק הבית קשור יותר לקופת ההקדש, ולבחירתו להשתמש בכסף בזמן ובמקום שייראו לו ולשימוש הטוב בעיניו. אך במקרים מסוימים קיימת השקה בין העולמות השונים – קדושת דמים המיועדת להגיע כקרבן או קדושת הגוף המיועדת לבניין.

ביחס לחילול במעילה נראה כי הדבר אינו תלוי בקדושת הגוף, במעמד העצמאי של החפץ, אלא דווקא בקדושת קרבן; בהקשר זה ייתכן וקדושת כלי שרת, לפחות לפי דעות מסוימות בתנאים, נופלת לתוך הקטגוריה הזו: הגדרת הייעוד אינה רק דרך הקרבה בפועל, אלא כל דבר המשמש להתקרבות לה' דרך הבאת מתת ומשאת לפניו – קדוש בקדושת קרבן.

